

IMPORTURI AMFORICE LA ALBEȘTI (jud. CONSTANȚA): RHODOS

ADRIAN RĂDULESCU, MARIA BĂRBULESCU, LIVIA BUZOIANU

Plasat în continuarea preocupărilor noastre privind importurile amforice în cetatea greco-indigenă de la Albești¹, prezentul studiu aduce în discuție situația produselor de Rhodos, centru a cărei activitate economică face de câțiva ani obiectul unor analize riguroase², capabile să corijeze și să ofere interpretări noi unor date statistice și istorice admise pînă acum.

Nedetașîndu-ne prea mult de nota tradițională, încercăm totuși o analiză mai riguroasă a acestor ștampile, care să țină seama de noile cercetări în domeniu, desigur, în măsura în care acestea ne-au fost accesibile.

Fără să avem pretenția epuizării punctelor de vedere abordate, considerăm necesar să subliniem că în unele direcții am încercat să fim cît mai aproape de „adevărurile” admise (deși acestea sînt date ca „propuneri” sau „ipoteze” de autorii lor), iar în alte părți am trecut la deducții proprii, cu șanse de a putea fi confirmate sau corectate. Catalogul pe care îl dăm în continuarea articolului cuprinde nume de eponimi (A), nume de producători (B) și ștampile cu legenda neîntregită (C), în ordinea alfabetică a numelor și în continuare numerică a cataloagelor de la Albești deja publicate³.

Lotul de ștampile rhodiene de la Albești numără 48 de piese, dintre care 13 aparțin eponimilor, 29 producătorilor, 5 au legenda neîntregită, iar un exemplar amforic păstrează ambele toarte ștampilate. Din punct de vedere al formei, majoritatea sînt ștampile rectangulare — 29 de piese, 18 sînt circulare (dintre care 7 sînt de tipul „cu buton”) și un exemplar are formă de frunză.

¹ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, în *Pontica*, 19, 1986, p. 33—60; M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *ibidem*, p. 61—74.

² Alain Bresson, *BCH*, Suppl. 13, 1986, p. 81—86; J. Y. Empereur, *BCH*, 106, 1982, 1, p. 219—233.

³ Vezi mai sus nota 1 și explicația dată la p. 74.

Ca tip morfologic, toate sunt aplicate pe torți cu curbura lină, ce le conferă trăsătura de grup distinct de aspectul recunoscut unghiular al torților de Rhodos, care începe spre sfârșitul sec. III î.e.n. și capătă caracter definitiv în sec. II—I î.e.n.⁴

În ștampilele circulare cu buton numele sînt fără prepoziție, în cazul nominativ (4) sau genitiv (3). Cum s-a remarcat ca un fapt frecvent apariția pe ștampilele timpurii a numelor de eponimi fără prepoziție⁵, 5 exemplare le-am apreciat ca fiind ale unor eponimi. Este cazul lui Ἀγέστρατος și Χαρμοκλῆς, nume cunoscute numai ca eponimi; Φίλιπος citat de V. Grace în lista eponimilor anteriori marcării lunilor⁶, Σθενέλας și Τιμοκλείδας, cuprinși în listele de eponimi rhodieni cunoscute de V. Grace⁷. Între producători am inclus pe Ἱεροτέλης, bine documentat în această categorie printr-un mare număr de exemplare perechi⁸ și Ἡρωίδας, pentru care singurul criteriu avut în vedere de noi a fost absența acestui nume în listele de eponimi cunoscute.

Înainte de a trece la considerații legate de cronologia pieselor, prezentăm ca o „noutate” exemplarul cu nr. inv. 32406 (catalog nr. 125 (8) a-b) care păstrează ambele torți ștampilate. Producătorul Ἐπίγονος cunoscut în alte părți în asociație cu diverse nume — Συμύλινος, Θρασύδαμος, Ξ ενόστρατος⁹, apare acum împreună cu eponimul Πολυκράτης.

Situația cronologică a ștampilelor rhodiene, capitol care a preocupat de mult timp pe specialiști, a reușit în mare măsură să aducă precizări în legătură cu plasarea exactă a unor nume, în special de eponimi, în limite de timp care ajung pînă la un an¹⁰, și în stabilirea unor tradiții în producerea vaselor, transmise la generații succesive în cadrul aceleiași familii¹¹. Cu toate acestea nu putem vorbi de o cronologie definitivă a numelor de pe ștampilele rhodiene, ci numai de una relativă, este drept însă, cu multe șanse de a se apropia de cea reală. Nu este cazul, credem, să facem o prezentare detaliată a grupelor cronologice stabilite de V. Grace încă din 1952¹², ci ne vom referi doar la două reveniri asupra datărilor unor complexe arheologice bine-cunoscute de arheologi și a căror reinterpretare modifică datările unor serii ceramice.

⁴ V. Grace, *Eponyms*, p. 119—120; Pentru prescurtările folosite mai departe în note și în catalog vezi lista de la sfârșitul articolului.

⁵ V. Grace, *Délos*, p. 525; eadem, *Eponyms*, p. 118.

⁶ V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20.

⁷ V. Grace, *Délos*, p. 528 și 530; eadem, *Eponyms*, nr. 144 și 162.

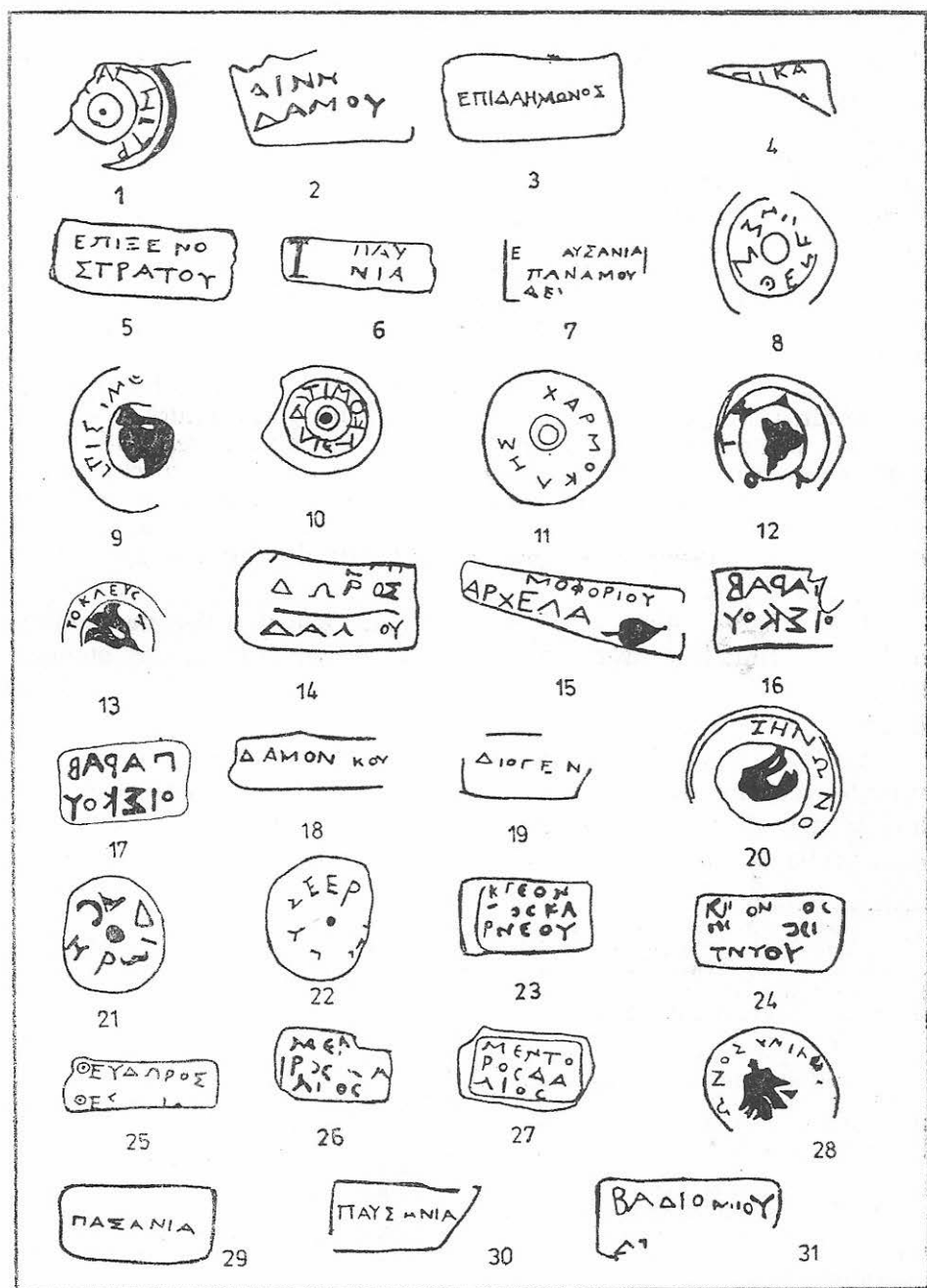
⁸ Referitor la numele Ἱεροτέλης, vezi în special V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20; V. Grace, M. Savvatiannou-Pétrapoulakou, *Delos* 27, p. 292 și urm. și sub E2. Vezi mai departe la noi catalog nr. 145 (29).

⁹ Vezi D. B. Şelov, *Tanais*, p. 99, nr. 342; Iu. S. Badalianţ, SA, 4, 1976, p. 39.

¹⁰ Vezi mai nou, V. Grace, *Middle Stoa*, p. 1—54.

¹¹ *Ibidem*, p. 10 cu n. 18 și p. 12.

¹² V. Grace, BCH, 76, 1952, p. 514—540 (*Délos*).

Planşa I

Prima dintre ele privește complexul Pergam¹³, ale cărui limite sînt mutate de la 220—180 î.e.n.¹⁴ la 210—175 î.e.n.¹⁵, pe baza eliminării unor întregiri eronate și a prelungerii limitei inferioare cu 12-13 ani după data de apariție a ștampilelor secundare (188 î.e.n.).

Deși pentru alți cercetători datele propuse de V. Grace nu par suficient de argumentate¹⁶, ele — și în special data finală — se verifică prin descoperirile de la Middle Stoa¹⁷. Deși pentru data de început a depozitului nu se fac și alte referiri¹⁸, în *Appendix 4* al lucrării consacrate descoperirilor de la Middle Stoa¹⁹ se apreciază pentru grupa a III-a de ștampile, care suprapun depozitul din Pergam, o perioadă de circa 30 de ani, respectiv 205—175 î.e.n. Limita superioară valorează pentru noi ca dată de sfîrșit a grupei a II-a cronologice, pe care o vom avea în vedere mai departe.

O altă revenire a Virginiei Grace asupra datării ștampilelor rhodiene este cea din 1974²⁰, ocazionată de acceptarea punerii în legătură a descoperirilor din peninsula Koroni cu evenimentele războiului cremonidian din jurul anului 265 î.e.n.²¹. Noua revizuire implică o perioadă cu circa 35 de ani mai joasă pentru începutul grupei a II-a și coincide cu marcarea lunilor pe ștampilele rhodiene (cca. 240 î.e.n.). În același timp, data de 240 î.e.n. este acceptată acum de Thompson ca dată de sfîrșit a grupei B de ceramică elenistică²².

În concluzie, putem considera limitele grupei a II-a de ștampile rhodiene ca fiind cuprinse între introducerea marcării lunii pe ștampile (240 î.e.n.) și începutul grupei a III-a, respectiv o perioadă de cca 30—35 de ani²³.

Pentru grupa I limitele cronologice sînt mai puțin clarificate. Odată cu revizuirea din 1974, datarea complexului Koroni, pînă atunci de referință pentru ștampilele rhodiene timpurii, a fost adusă pînă după 280 î.e.n., probabil 273 — 271 î.e.n.²⁴, iar noul material de referință asupra

¹³ Vezi în rezumat datele la D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 17.

¹⁴ Este datarea sugerată de C. Schuchhardt, *I.v.P.*, II, p. 432 și urm. și propusă de F. Bleckmann, *De inscriptionibus quae leguntur in vasculis Rhodii*, Goettingen, 1907, p. 25 și care a fost acceptată unanim de cercetători. Vezi și V. Grace, M. Savvatiou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 290 și n. 5.

¹⁵ V. Grace, M. Savvatiou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 290—291.

¹⁶ D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 17 și 23—24.

¹⁷ V. Grace, *Middle Stoa*, p. 7—13.

¹⁸ Un nou studiu asupra depozitului Pergam este pregătit de C. Börker; vezi V. Grace, *Middle Stoa*, p. 15, n. 32; același studiu fusese anunțat de V. Grace și în AM, 89, 1974, p. 198, n. 13.

¹⁹ V. Grace, *Middle Stoa*, p. 42—43. *Appendix*-ul este elaborat pe baza cifrelor obținute din studiul bogatei colecții Lukas Benaki, din Alexandria.

²⁰ V. Grace, AM, 89, 1974, p. 193—201.

²¹ O primă discuție asupra materialului de la Koroni o face V. Grace în 1963 (vezi V. Grace, *Koroni*, notat de noi). Vezi *tot acolo* p. 328 un sumar al dilemei datării originale a complexului.

²² V. Grace, AM 89, 1974, p. 198, n. 19.

²³ Vezi V. Grace, *Middle Stoa*, p. 42.

²⁴ V. Grace, AM, 89, 1974, p. 200.

clasei rhodiene provine din Alexandria și Rhodos²⁵. Acesta este în măsură să documenteze cele mai timpurii ștampile rhodiene din sec. IV î.e.n.²⁶, anterioare complexului Koroni și anterioare celor care fuseseră pînă atunci considerate, pe rînd, cele mai timpurii vase rhodiene ștampilate : amfora lui Μίχουθος, din colecția Benaki²⁷ și cea a lui Ἴων, din insula Rhodos²⁸. Două kratere cu figuri roșii constituie acum context de datare a celor mai timpurii amfore ștampilate rhodiene²⁹.

În ce privește primele materiale ștampilate rhodiene de la Albești, restrîngem observațiile noastre la perioada cuprinsă între complexul Koroni (cu noua datare) și sfîrșitul grupei B a lui Thompson. În acest interval se plasează ștampilele cu buton anterioare marcării lunilor³⁰. Trei dintre nume — Ἀγέστρατος, Σθενέλας și Φίλιμος aparțin unor eponimi sigur anteriori marcării lunilor³¹, ultimii doi în intervale de timp destul de apropiate, contemporane, pe alte tipuri de ștampile, activității de creație a producătorului Ἀξίος³². Deși posibil să fi început cu mult înaintea datei de 240 î.e.n. (după Grace chiar din 269 î.e.n.³³), activitatea lui Ἱεροτέλης depășește această limită, unele ștampile ale lui, care marchează activitatea unor eponimi de tipul lui Εὐκλῆς, Καλλικράτης I, Πανσανίας I și Τιμοκλείδας conțin și cite o ștampilă adițională cu marcarea lunii³⁴. Aceste nume din ștampilele circulare cu buton, cărora li se adaugă și cîteva din ștampilele obișnuite de tip circular cu floare de rodie, de exemplu Ζήνων, sau rectangulare, aparțin așa-numitei perioade de tranziție³⁵. Χαρμοκλῆς, acum cunoscut pe o ștampilă tip buton, aparține probabil tot acestei perioade de tranziție, în ștampile rectangulare cunoscute numele apărînd deopotrivă singur³⁶ sau însoțit și de luna anului³⁷. De altfel, Grace în 1952, îl plasa în grupa a II-a, posterioară marcării lunii pe ștampile³⁸.

Între celelalte nume de la Albești, care apar în ștampile cunoscute și din alte părți fără menționarea lunii anului, cele ale eponimilor Αἰνησίδαμος I, Δαήμων și Τιμαρχος sînt cunoscute și în tipurile cu buton³⁹,

²⁵ *Ibidem*, p. 195.

²⁶ *Ibidem*, p. 195 și n. 10.

²⁷ V. Grace, *Koroni*, p. 323, nr. 1.

²⁸ V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 292 și n. 3. Vezi tot acolo nota 4 referitoare la un grup de amfore rhodiene timpurii, de la Kyrenia, în Cipru (M. Kotzeli, *Archaeology*, 21, 1968, p. 172).

²⁹ V. Grace, *AM*, 89, 1974, p. 195, n. 10 (vezi mai sus nota 26).

³⁰ V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20 cu corecturile din *Delos* 27, p. 293, n. 1.

³¹ Numele figurează în lista citată la nota anterioară.

³² Iu. S. Badalianț, *loc. cit.*, p. 38.

³³ V. Grace, *AM*, 89, 1974, p. 200.

³⁴ V. Grace, *Koroni*, p. 324, n. 12.

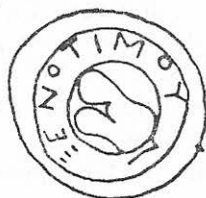
³⁵ Vezi și Gerhard Jöhrens, *BCH*, Suppl. 13, 1986, p. 501—502, nr. 9—12 și 13—15.

³⁶ D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 77, nr. 227 ; M. Mircev, catalog nr. 117.

³⁷ E. M. Pridik, 1917, p. 20, nr. 405—406.

³⁸ V. Grace, *Delos*, p. 530.

³⁹ Primele două nume în lista V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20.

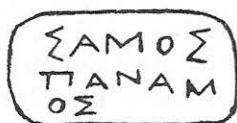
1

2

3

4

5

6

ΧΑΡΗΣ

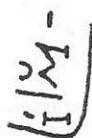
7

ΟΝΑ
(ΣΙΜΟΥ)

8

9

10

11

de aceea datarea lor — ca și a lui Ἀγέστρατος, Σθενέλας și Φίλιμος o plasăm între Koroni și anul 240 î.e.n., apreciindu-le, totodată, în fruntea listei importurilor rhodiene de la Albești. Dintre producători, singur Ἀξίος este înregistrat cu eponimi ale căror nume sînt cunoscute și pe ștampile cu buton date înainte de 240 î.e.n.⁴⁰. Toate aceste nume par să fie depășite ca datare de ștampilele de producător ale lui Βοίσκος, dacă avem în vedere redatarea, în funcție de Koroni, a unei părți a complexului Pnyx⁴¹. Numele eponimului Ἀγριος cu care este cunoscut Βοίσκος este datat acum în a treia decadă a sec. III î.e.n., posibil spre sfîrșitul perioadei. Cum însă activitatea unui producător se poate întinde pe durata mai multor ani, Βοίσκος nu poate fi cu mult anterior ștampilelor discutate mai înainte⁴².

Spre sfîrșitul perioadei și apropiată grupei B a lui Thompson plasăm activitatea de eponimat a lui Παυσανίας I. Deși nu ne sînt cunoscute materialele din marele depozit din Rhodos descoperit mai demult cu ocazia construirii hotelului Soarelui⁴³, apreciem că acest eponim și-a desfășurat activitatea în jurul datei de 240 î.e.n. Al doilea exemplar de la Albești cu numele lui Παυσανίας (catalog nr. 124 — 7) aparține după părerea noastră sfîrșitului grupei a II-a. Numele este însoțit de luna anului (Ἡάναμος δεύτερος), iar toarta prezintă un profil mai puțin arcuit în zona de curbură. Anterioare datei de 240 î.e.n., dar oricum apropiate de mijlocul sec. III î.e.n., considerăm și numele eponimului Καλλικρατίδας I, din prima grupă cronologică la Grace⁴⁴ și recunoscut de Șelov între ștampilele din prima jumătate a sec. III î.e.n.⁴⁵; de asemenea, numele producătorilor Παυσανίας I și Ξενότιμος, ambele cunoscute în contextele arheologice de pe agoraua atheniană și de la Pnyx, acum cu o datare mai coborîță; în sfîrșit, producătorul Ὀνάσιμος, cuprins în listele de la Delos și pe care noi am încercat să-l identificăm în perioada de eponimat a lui Πολυκράτης⁴⁷.

⁴⁰ V. Grace, *Eponyms*, nr. 132; E. M. Pridik, 1917, p. 9, nr. 165 (= M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Tomis*, p. 57, nr. 501); Iu. S. Badalianț, *loc. cit.*, p. 38. Eponimii numiți cu numele producătorului sînt: Πεθιρίδης, Εὐφρανορίδης, Σθενέλας și Φίλιμος care apar toți în lista V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20.

⁴¹ V. Grace, *AM*, 89, 1974, p. 198, n. 19.

⁴² Referitor la tipurile de amforă cu numele lui Βοίσκος, vezi V. Grace, *Koroni*, p. 324. Ștampila noastră pare să fi aparținut unei amfore cu buza rulată (vezi, *ibidem*, p. 323, exemplarul nr. 4, cu aceeași dispunere retrogradă a numelui ca la noi) deși ștampile ale lui Βοίσκος apar și vase cu buza în formă de ciupercă.

⁴³ Cu privire la acest depozit, vezi V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou *loc. cit.*, p. 304—305, sub E 12, cu trimiteri la V. Grace, *Amphoras*, fig. 63 și Τὸ Ἔργον, din 1960 (1961), p. 200 și 201 cu fig. 231; BCH, 85, 1961, p. 861, fig. 5.

⁴⁴ V. Grace, *Delos*, p. 529.

⁴⁵ D. B. Șelov, *op. cit.*, p. 57, nr. 129.

⁴⁶ V. Grace, *op. cit.*, p. 527.

⁴⁷ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Pontica* 18, 1985, p. 62.

Perioada numirii lunilor este marcată de vasul lui Ζήνων din grupa elenistică B a lui Thompson. Vasul este prezentat în publicația V. Grace, *Koroni*, la nr. 7, cu vechea datare pentru grupa respectivă⁴³. Data acum propusă — 240 î.e.n. — nu poate fi considerată decât ca o limită aproximativă într-o încercare de repartizare a unui număr mic de ștampile, știut fiind în același timp că noua practică nu a avut un caracter universal⁴⁹. Am încercat mai sus⁵⁰ să afirmăm același lucru în cazul ștampilelor circulare cu buton ale lui Ἱεροτέλης (în asociație cu diverși eponimi) și Τιμοκλείδας. Adăugăm acum exemplarul întreg cu numele eponimului Πολυκράτης și al producătorului Ἐπίγονος, pe care este marcată și luna anului. Caracterul tranzitoriu al numelui eponimului⁵¹ și prezența lui Ἐπίγονος cu eponimi din grupa a II-a cronologică — Σιμυλῖνος, Θρασύδαμος, Ξερόστρατος — plasează amfora de la Albești în al treilea sfert al sec. III î.e.n. și aproape de perioada de început a marcării lunilor pe ștampile.

Deși tot din al treilea sfert al sec. III î.e.n., eponimul Ξερόστρατος este ulterior lui Πολυκράτης și în orice caz amforelor lui Ζήνων, după profilul vasului întreg din *Koroni*, nr. 8. După cum apreciază V. Grace, amfora cu numele lui Ξερόστρατος din depozitul de pe Agora, se plasează între vasul lui Ζήνων (7) și cel al eponimului Θέστωρ (9), la o diferență probabilă de pînă în 20 de ani de primul⁵². Aceasta ne-ar conduce la ipoteza plasării numelui lui Ξερόστρατος la o dată cuprinsă între 240—220 î.e.n., perioadă la care s-a oprit și Yves Calvet cercetînd descoperirile de la Kiton-Bambula, din insula Cipru⁵³.

Al treilea sfert al sec. III î.e.n. ni se pare datarea potrivită pentru ștampilele eponimului Σιμυλῖνος, contemporan perioadei de creație a lui Ἐπίγονος și pentru producătorul Ἀριστοκλῆς I, aflat pe o ștampilă la Argos⁵⁴ și considerat a fi tatăl fabricantului omonim descoperit la Middle Stoa⁵⁵.

Celelalte ștampile de la Albești, pe care apare menționată și luna anului, deși în linii mari acoperă al treilea sfert al sec. III î.e.n., aparțin perioadei cuprinse între 240 î.e.n. și începutul grupei a III-a cronologice.

⁴³ V. Grace, *Koroni*, p. 324—325 și p. 326, n. 16; vezi în continuare și p. 333—337, nr. 7 cu trimiteri pentru vasul de pe Agora.

⁴⁹ Vezi cazul eponimilor Φιλωνίδας și Φιλοκράτης, care, după V. Grace, M. Savvastianou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 293, n. 1 trebuie excluși din lista *Koroni*, p. 328, n. 20.

⁵⁰ Vezi mai sus p. 57.

⁵¹ V. Grace, M. Savvastianou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 293; tot acolo, propuneri de cronologie.

⁵² V. Grace, *Koroni*, p. 325.

⁵³ Yves Calvet, *Kiton-Bambula. I. Les timbres amphoriques*, Paris, 1982, p. 30, nr. 73.

⁵⁴ M. T. Lenger, *BCH*, 81, 1957, p. 164, N 88.

⁵⁵ V. Grace, *Middle Stoa*, p. 10, n. 18.

Cu excepția lui *Παυσανίας* II⁵⁶, celelalte nume aparțin producătorilor. Între ele, pentru un interval mai apropiat datei de 240 î.e.n. pledează numele lui *Δαμόνικος*, contemporan perioadei de eponimat a lui *Παυσανίας* I⁵⁷ și a lui *Εὐκλῆς*, ultimul fixat într-o subperioadă II a⁵⁸, *Θεῦδωρος* I, care apare și în ștampilele circulare cu buton și *Ἀρτεμίδωρος*, al cărui nume se află pe ștampile rhodiene de pe Agora și la Pnyx. Dacă citirea noastră se dovedește a fi corectă, atunci exemplarul cu numele producătorului *Μένων* (catalog nr. 150 — 34) pare a fi cel mai recent, numele respectiv fiind plasat de-abia spre sfârșitul grupei a II-a sau, mai exact, între anii 222—217 î.e.n.⁵⁹

O metodă care a venit mult în ajutorul cronologiei clasei rhodiene și la care am făcut și noi, ocazional, referiri privește conexiunile de nume eponim — fabricant pe exemplare de amfore care păstrează ambele torți ștampilate.

Ne-am referit mai sus la perechea de nume *Πολυκράτης* — *Ἐπίγονος* de pe fragmentul de amforă descoperit la Albești. Tot *Ἐπίγονος* mai este cunoscut pe alte amfore ca desfășurându-și activitatea în perioada de eponimat a preoților *Ξερόστρατος* și *Σιμυλῖνος* ⁶⁰. Alți trei producători — *Ἱεροτέλης*, *Ζήνων* și *Δαμόνικος* — sînt cunoscuți pe ștampile ale eponimului *Παυσανίας* I. De asemenea, dintre perechile de nume ale lui *Ἱεροτέλης* notăm pe cel al eponimului *Ἀγέστρατος*, iar pentru *Ἀξίος*, numele lui *Φίλιπος*. Aceste observații ne conduc la configurarea ipotetică a unor serii de eponimi și producători, cu o ordine în cadrul seriilor care poate comporta, fără îndoială, discuții și a căror componentă lasă loc completărilor ulterioare. Ne referim, în primul caz, la numele eponimilor *Πολυκράτης* — *Σιμυλῖνος* — *Ξερόστρατος*, iar în al doilea caz, la cele ale producătorilor *Ἱεροτέλης* — *Δαμόνικος* — *Ζήνων*.

Datările reciproce constituie un element cronologic important care, totuși, pînă la definitivările ce se așteaptă în clasa altor categorii de ștampile — cum ar fi *Heraclea Pontică* și *Sinope* — și pînă la verificarea întregii clase rhodiene, se cer folosite cu prudență și cu rezerva unei oarecari aproximații. Astfel, prezența unor ștampile heracleene de tipul *Ἀριστοκράτης*, *Φιλότιμος* sau *Μένης* cu ștampile ale unor producători rhodieni, de exemplu *Καλλικρατίδας*, *Ἀρτεμίδωρος* sau *Ἀγέστρατος*, nu vrea să însemne deocamdată pentru noi decît prezența exemplarelor respective de *Heraclea Pontică* în sec. III î.e.n. Faptul că nici unul din exemplarele rhodiene de la Albești nu pare, după revizuirea din 1974, a data

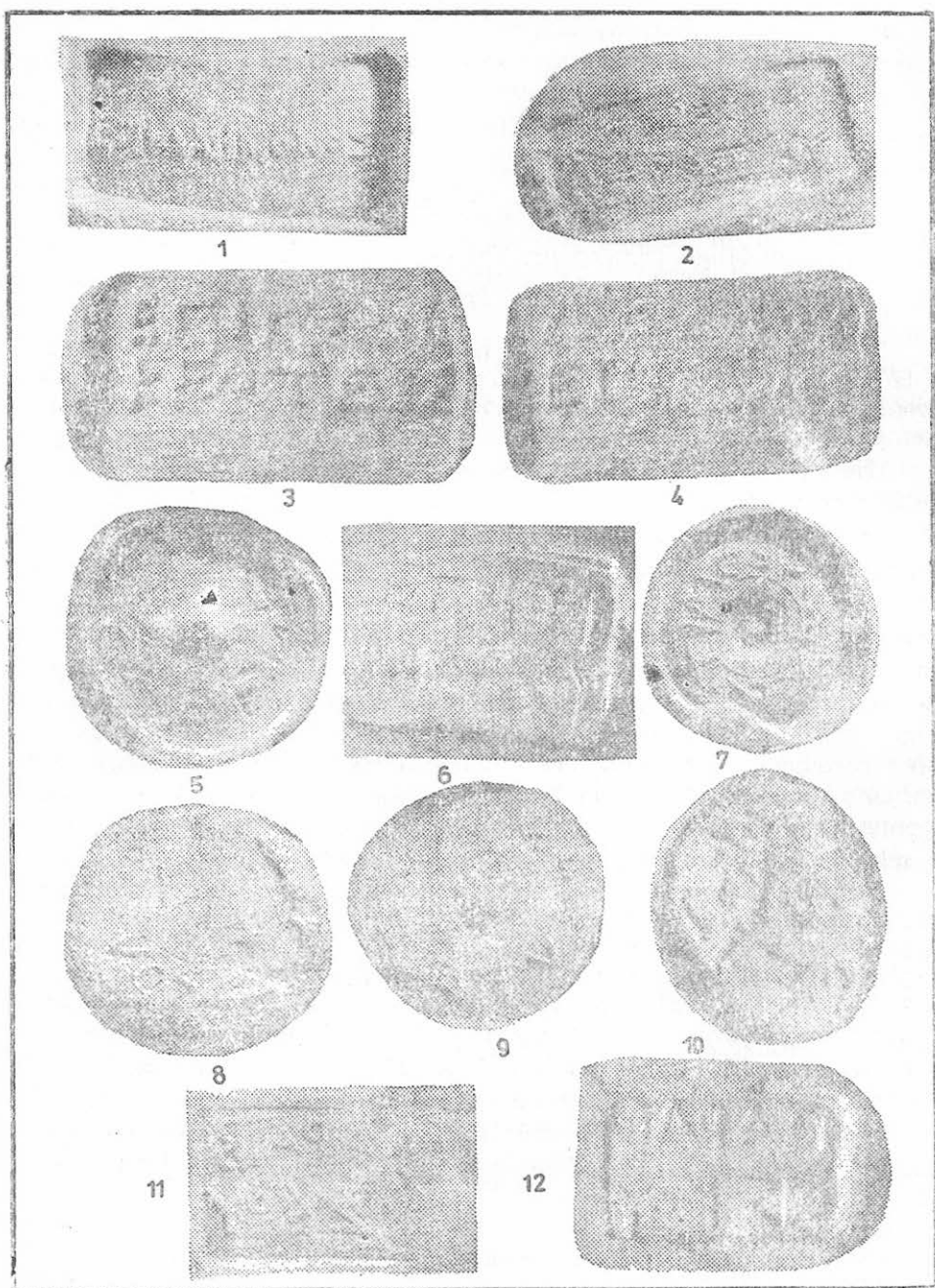
⁵⁶ Vezi mai sus, p. 59.

⁵⁷ V. Grace, M. Savvafianou-Pétrapoulakou, *loc. cit.*, p. 293, 301 și E 12.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 301.

⁵⁹ V. Grace, *AM*, 89, 1974, p. 199.

⁶⁰ Dintre combinațiile de nume cunoscute menționăm pe acelea ale căror apariții izolate le întâlnim și la Albești.

Planşa III

chiar din sec. IV î.e.n., nu poate exclude însă datările mai ridicate ale altor categorii de amfore şampilate. Afirmatia are în vedere şi ştampilele thasiene aflate întâmplător în context cu torţi rhodiene: *Νυθίων* II şi *Φιλιστίδης* au fiecare datări stabilite⁶¹, care depăşesc cu cel puţin două decenii pe cele ale rhodienilor *Αινησιδάμος* şi *Μέντωρ*. Nu ne rămâne decât să acceptăm pentru sec. III î.e.n. datările relative aflate acum în circuit ştiinţific şi pe care alte contexte arheologice vor fi poate în măsură să le pună de acord.

Privită în sine, clasa rhodiană pare însă suficient de omogenă. Situaţia din sectorul A, caroul 1 ne artă un *Δαμόνικος* parţial contemporan cu *Ἱεροτέλης*; în sectorul B, caroul 6, la aceeaşi adâncime (-0,70 m) s-au aflat ştampile ale producătorilor *Ἀρτεμίδωρος* şi *Σωτέρικος* iar stratigrafia din sectorul A, caroul 15 ne dovedeşte anterioritatea lui *Βοίσκος* (aflat la adâncimea de -0,90 m împreună cu o şampilă de Paros) faţă de *Ζήνων* (-0,55 m adâncime).

Alt criteriu avut în vedere de noi, dar care nu exclude existenţa paralelă a unor tipuri diferite de ştampile, este cel al apropiierilor stilistice. Un grup aparte îl formează, cum am văzut, ştampilele circulare cu buton, care au circulat concomitent cu ştampilele rectangulare la care trăsătura distinctivă pentru numele eponimului era marcarea propoziţiei ἐπὶ însoţită, uneori, şi de desemnarea funcţiei — ἐπ' ἱερέως / Αἰνησι / δάμου sau ἐπὶ Δαίμωνος în ştampile rectangulare, faţă de *Σθενέλας* sau *Φίλιππος* în ştampile circulare şi fără nici un semn de eponim.

Tot trăsături stilistice, care apropie datarea unor ştampile, recunoaştem în folosirea simbolului „oglină”, identificat de Nilsson ca reprezentare schematică a capului lui Helios, pe lângă numele unor eponimi ca *Ἀγλώκριτος*, *Καλλικράτης* I, *Παυσανίας* I, *Εὐνόστρατος* etc., respectiv în cursul unei perioade începute cu puţin timp înaintea marcării lunilor şi care s-a încheiat, se pare, cu un eponim de tipul *Εὐνοφα* (...) ⁶².

De asemenea, forma particulară a unor ştampile a permis stabilirea unor perechi de nume întâlnite şi pe amforele păstrate întregi. Este cazul lui *Ἐπίγονος* în ştampile în formă de frunză, asociat cu eponimii *Θρασύδαμος*, *Σιμυλίνος* şi *Εὐνόστρατος* ⁶³, ultimii doi prezenţi şi la Albeşti, însă în forme diferite.

În sfârşit, dispunerea pe ştampile a numelor unor producători şi raportarea la tiparele de dispunere a numelor unor eponimi din *Koroni*, nr. 1—6, de exemplu, ne conduce la observaţii interesante privind tipul de şampilă. Putem grupa în felul acesta numele lui *Κρέων*, *Μέντωρ* şi *Σάμος*, toate având marcată şi luna anului, într-o serie stilistică cu destule şanse, după părerea noastră, de a fi operabilă şi din punct de vedere cronologic.

⁶¹ Vezi M. Bărbulescu, L. Duzoianu, N. Cheluţă-Georgescu, *Pontica*, 19, 1986, catalog nr. 110 (15) şi 114 (19) cu trimiterile necesare.

⁶² V. Grace, *Koroni*, p. 326 şi n. 17.

⁶³ M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 13 (28), 1977, p. 1—18, studiu urmat de un catalog, p. 21—45 (*Rhodos*).

Vom analiza în continuare problema răspîndirii ștampilelor rhodiene pe litoralul vest-pontic în legătură cu începuturile și posibilele direcții de pătrundere a lor în cetatea greco-autohtonă de la Albești. O analiză generală bazată pe date statistice și un catalog aproape complet al lor a făcut M. Lazarov în 1977⁶³. În legătură cu pătrunderea acestor importuri în arealul vest-pontic, deși nu este exclus ca aceasta să fi avut loc spre sfîrșitul sec. IV î.e.n. (anii 305—304 î.e.n., după Lazarov)⁶⁴, noi opinăm mai degrabă pentru a treia decadă sau al doilea sfert al sec. III î.e.n. Pentru aceasta găsim argumente suficiente în redatarea după 280 î.e.n.⁶⁵ a eponimilor de la Koroni — 'Αγχιος, 'Αντιλέων și Χρυσόστρατος ale căror nume sînt prezente și la Callatis și Tomis; combinația de nume ἐπὶ 'Αγρίου Εὐφρονος de la Pnyx (întîlnită și la Callatis⁶⁶) a fost stabilită pentru a treia decadă a sec. III î.e.n.⁶⁷; dintre producători, Μίκυθος deja este depășit ca datare de alte vase mai vechi, iar Σώτας I este fixat acum pe la mijlocul sec. III î.e.n.⁶⁸.

Numele de pe ștampilele rhodiene de la Albești sînt cunoscute, în general, în arealul vest-pontic. Acolo unde numărul exemplarelor apărute este mare — ca în cazul producătorului Πανσανίας, de exemplu⁶⁹, nu putem vorbi decît de un caracter general de răspîndire al produselor respective. Cînd însă numele de pe ștampilele de la Albești își află corespondența într-una sau alta din cetățile învecinate, atunci se conturează posibile direcții de circulație a mărfurilor, fie chiar pe un areal mai îngust. Mențiunea de „tip“ utilizată în catalog pentru unele din exemplare sporește șansele configurării unor trasee comerciale. Astfel, eponimul Τιμαρχος își află analogii în trei exemplare de la Odessos (vezi mai departe catalog nr. 128 (11)-); pentru producătorul Βοίσκος, cunoscut pînă acum numai la Callatis, proveniența lui prin intermediul acestei cetăți pare neîndoielnică.

Alte exemplare, prezente însă prin variante, pot sugera o direcție callatiană în cazul eponimului Δαήμων sau producătorului 'Ιεροτέλης și o direcție sudică, în cazul numelor lui Τιμοκλείδας, eponim, și 'Ονάζιμος, producător, ambele cunoscute prin mai multe exemplare la Odessos. Notăm, de asemenea, și numele eponimului Σιμουλίνος și ale producătorilor Κρέων, Μέντωρ și Σάμος, prezente fiecare prin cîte un exemplar la Messembria și Odessos, ca posibile dovezi ale prezenței produselor respective la Albești prin intermediul acestor colonii.

⁶⁴ Idem, *loc. cit.*, p. 16.

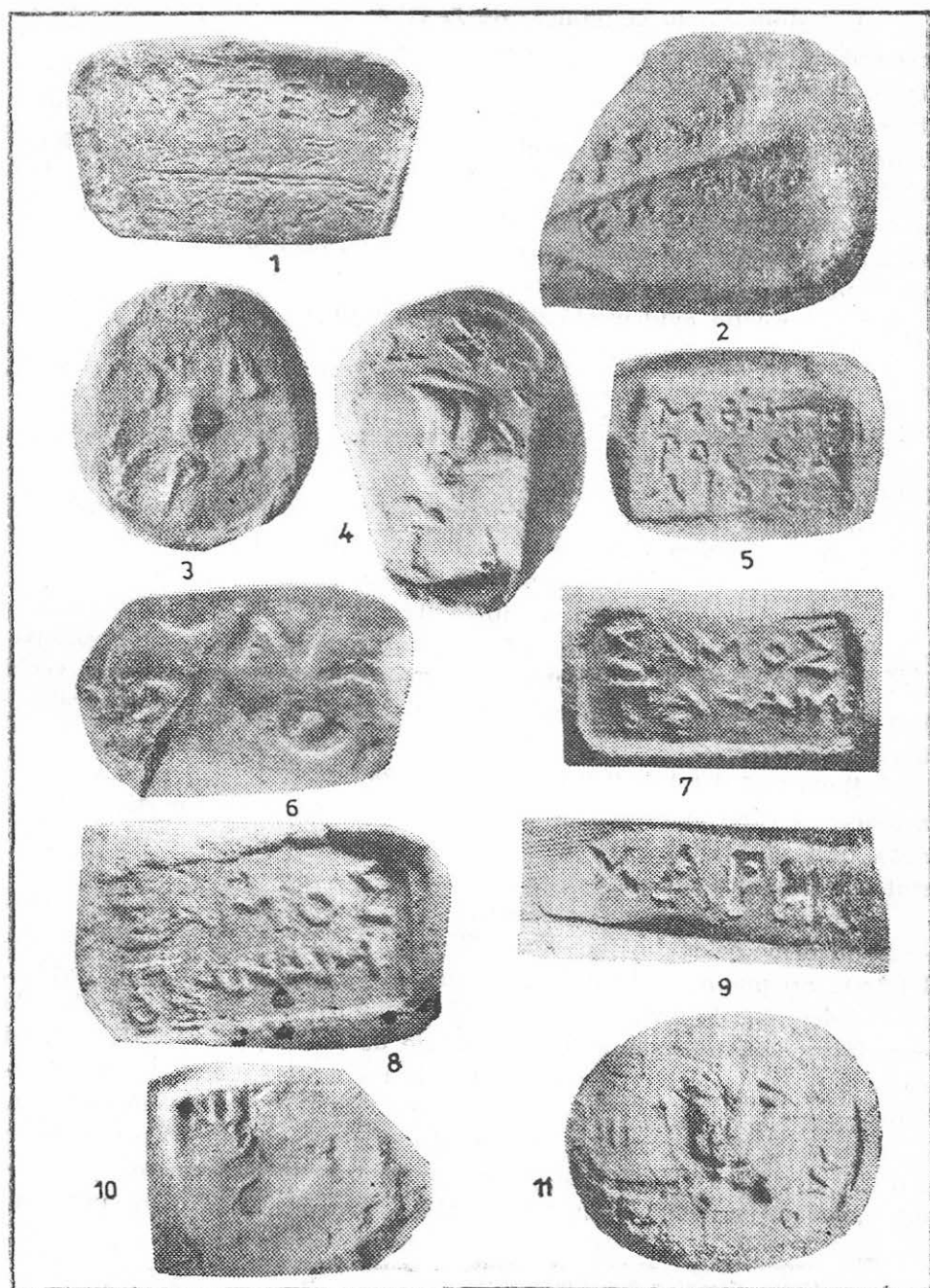
⁶⁵ V. Grace, AM, 89, 1974, p. 200.

⁶⁶ M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, catalog nr. 698—699.

⁶⁷ V. Grace, *op. cit.*, p. 198, n. 19.

⁶⁸ V. Grace, *Middle Stoa*, p. 8, n. 15.

⁶⁹ Vezi situația înregistrată la M. Lazarov, *Rhodos*, la p. 39, nr. din catalog 96.

Planșa IV

Referindu-ne la ștampilele de la Albești prezente prin mai multe exemplare, este clar că *Ηρυσανίας* (catalog nr. 123 (6) și 124 (7-)) și *Κρέων* (catalog nr. 146 (30) și 147 (31-)) aparțin unor serii ceramice diferite — exemplarele cu numele lui *Ηρυσανίας* aparțin probabil și unor omonimi diferiți din al treilea sfert al sec. III î.e.n. — pe cînd ștampilele lui *Βολισκος*, *Μέντωρ* și *Σάμος* par fiecare din aceeași serie a unui singur atelier. Mai mult, aplicarea ștampilei cu numele lui *Βολισκος* pe exemplarele de la Albești s-ar fi putut face cu același tipar care a servit și la marcarea vasului lui *Ἀγριος*, din *Koroni*, nr. 4.

Dacă relația evidențiată de noi se dovedește corectă, atunci forma amforci rhodiene ajunse la Albești aparține tipului cu buza rulată și torți nu prea înalte, cu îndoitură lină în zona de arcuire, pentru ca treptat vasul, crescînd în înălțime, să capete și un profil mai zvelt⁷⁰.

Din analiza ștampilelor amforice rhodiene de la Albești putem desprinde cîteva concluzii cu caracter general.

În primul rînd, caracterul de lot omogen al grupului: nici unul din exemplare nu pare anterior celui de-al doilea sfert al sec. III î.e.n., după cum nici unul nu aparține grupului pergamic.

Deși apropierea de datare între ștampile sînt strînse, am considerat data de 240 î.e.n. ca limită inferioară a grupei I cronologice și ca apariție a unui stil nou în conținutul legendei, analog trecerii de la tipul vechi la tipul recent petrecute în jurul datei de 340 î.e.n. în cazul ștampilelor thasiene.

Raportată datei de 240 î.e.n. am considerat o categorie destul de numeroasă ca fiind anterioară acestei date, alte exemplare aparțin așa-numitei perioade de tranziție și, în sfîrșit, un număr apreciabil de ștampile sînt posterioare datei respective.

Din punct de vedere al apariției lor, importurile rhodiene se plasează în urma celor de Heraclea și Thasos. Pentru prima jumătate a sec. III î.e.n. nu putem vorbi de o „concurență“ a produselor acestor centre, ci mai degrabă de un „paralelism“ al răspîndirii lor. Nu este lipsită de semnificație absența ștampilelor rhodiene de la sfîrșitul sec. III î.e.n. și primele decenii ale sec. II î.e.n., perioadă recunoscută pentru largă difuzare a acestor produse⁷¹. Situația s-ar putea datora, cum vom vedea în continuare, prezenței masive la Albești a ștampilelor amforice sinopeene din grupa a VI-a cronologică și unei orientări mai accentuate a comerțului rhodian spre zonele din nordul Mării Negre⁷². Desigur, nu pot lipsi

⁷⁰ V. Grace, *Koroni*, p. 322 și urm. și fig. 1.

⁷¹ Vezi, de exemplu, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 10, schema 1.

⁷² Vezi D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 26 (tabel) și p. 28 (tabel 3).

și cauze de ordin local ce țin de „preferința” sau „specializarea” consumatorilor pentru anumite mărfuri, în funcție de calitatea, prețul și destinația mărfii respective.

Nu putem încheia înainte de a sublinia contribuția pe care lotul de ștampile de la Albești o aduce în situația de ansamblu asupra producției și difuzării amforelor de Rhodos.

C A T A L O G

A. NUME DE EPONIMI

- 118(1). Inv. 14132. Albești, 1977, SC, c. 62, —0,45 m (Pl. I/1)
 Ștampilă circulară cu buton ; diam. = 25 mm ; numele scris cu *eta*; *sigma* lunar.
 Găsită împreună cu o ștampilă de Heraclea Pontică aparținând producătorului Μένης.
 Ἀγῆστρ[ατο]ς
 Ἀγῆστρατος I : vezi V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *Delos*, 27, p. 291 ; Iu. S. Badalianț, *VDI*, 3, 1980, p. 171.
 Numele eponimului la V. Grace, *Eponyms*, p. 122, nr. 2 ; eadem, *Koroni*, p. 328, nota 20. Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 22, nr. 2 ; Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Anastasiu, *Dacia NS*, 22, 1978, p. 181, nr. 30 și 182, nr. 33.
- 119(2). Inv. 14380. Albești 1977 SB, c. 122 (Pl. I/2)
 Ștampilă rectangulară.
 [ἑπ' ἐρεώ]ς
 Αἰνῆ[σι]
 δῆμος
 Αἰνῆτιδamos I. Tip Canarache, nr. 539.
 V. Grace, *Eponyms*, p. 122, nr. 14 ; eadem, *Delos*, p. 528 ; D. B. Şelov, *Tanais*, p. 31, nr. 9. Numele apare la Samos într-o ștampilă circulară cu buton, la Gerhard Jöhrens, *BCH*, Suppl. 13, 1986, p. 500 și fig. 1 (vezi și V. Grace, *Koroni*, p. 328, nota 20, unde asteriscul indică faptul că numele este cunoscut pe ștampile și cu titlul de ἐρεώς). Vezi, de asemenea, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 23, nr. 8, și L. Buzoianu, *Pontica*, 13, 1980, p. 130, nr. 4.
- 120(3). Inv. 21590. Albești, 1976, S.B., c. 7, —0,55 m (Pl. I/3; III/1).
 Ștampilă rectangulară.
 ἐπὶ Δαήμωνος
 V. Grace, *Eponyms*, p. 122, nr. 66 ; eadem, *Koroni*, p. 328, nota 20 ; eadem, *Delos*, p. 529. Numele este atestat la M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Callatis*, nr. 754 într-o ștampilă circulară, probabil cu buton.
- 121(4). Inv. 32379. Albești, 1981, SB, c. 151, —0,75 m (Pl. I/4).
 Ștampilă rectangulară ; urme de vopsea roșie la baza tortii. Găsită împreună cu o ștampilă heracleană cu numele lui Ἀριστοκράτης.
 [ἐ]πὶ Κζ
 [κλεικρατίδ]α
 Κκλεικρατίδης I : V. Grace, *Delos*, p. 529 ; Iu. S. Badalianț, *loc. cit.*, p. 174.
 Numele la V. Grace, *Eponyms*, p. 123, nr. 104 ; D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 57, nr. 129 (pentru o datare a numelui în prima jumătate a sec. III î.e.n.).
 M. Lazarov, *Rhodos*, p. 28, nr. 66 ia în considerare numai pe Κκλεικρατίδης II, din perioada pergamică.

- 122(5). Inv. 21598. Albești, 1975, SB, c. 52 (Pl. I/5; III/2)

Ștampilă rectangulară.

ἐπὶ Ξενο

στροφῶν

Tip V. Grace, *Agora*, p. 221, N 18 (exemplar găsit în complexul A-BHW, din a doua treime a sec. III i.e.n.). Tot V. Grace, *Délos*, p. 529 (grupa II); vezi, de asemenea, comentariul V. Grace, *Pnyx*, cf. 101, unde ștampile ale producătorului timpuriu Δίσκος includ un exemplar datat în perioada eponimului Ξενοστρατος, descoperit într-un depozit datat de G. R. Edwards în jurul anului 250 i.e.n. sau în al treilea sfert al secolului. Despre combinația celor două nume vezi amfora întreagă prezentată de Grace, *Koroni*, p. 323, exemplarul nr. 8, cu trimitere pentru alte combinații de nume la *Tarsus*, fig. 114, nr. 5 și 6, cf. text p. 135, 138, 139. Y. Calvet, *Kition-Bamboula*, p. 30, nr. 73, ia în considerare perioada 240—220 i.e.n.

- 123(6). Inv. 32426. Albești, 1982, SB, c. 48 (Pl. I/6).

Ștampilă rectangulară.

cap ↑ [ἐπὶ] Ηλιο

Helios | [σ]νίσ

Aceeași dispunere cu simbolul „capul lui Helios“, la Z. Sztetyllo, *Études et Travaux*, 8, 1975, p. 169, nr. 22 (considerat Ηλιοσνίσ I sau II). Un exemplar asemănător, dar cu simbolul rupt, tot la Z. Sztetyllo, *Nea Paphos*, nr. 122. Pentru exemplarul Mircev, nr. 107, cu aceeași dispunere, dar fără simbol. M. Lazarov, *Rhodos*, p. 29, nr. 82 ia în considerare primul eponim. După Grace, *Koroni*, p. 326, nota 16. Gerhard Jöhrens, *loc. cit.*, p. 502, plasează acest eponim în perioada de tranziție, marcată de începutul marcării lunilor și delimitată cca 240—225 (*ibid.*, p. 499).

- 124(7). Inv. 31594. Albești, 1980, SB, c. 34, —0,60 m (Pl. I/7).

Ștampilă rectangulară.

ἐπὶ Η|λιοσνίσ

Ηανίου

Δευ[τέρου]

V. Grace, *Eponyms*, p. 118 și p. 123, nr. 131. Vezi discuții asupra datării și trimiteri la V. Grace, M. Savvatiannou-Pétrapoulakou *op. cit.*, p. 297 și 304, sub E 12, reluate de D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 166, nr. 173.

- 125(8). Inv. 32406. Albești, 1982, SB, c. 2, martor)Pl. III, 3, 4).

Partea superioară a unei amfore rhodiene cu ambele torți ștampilate.

a) ἐπὶ Πολυ

κράτους

b) Δαλίου

Ἐπίγονος

Numele eponimului, la V. Grace, *Eponyms*, p. 123, nr. 137. Referiri la datare, V. Grace, *Délos*, p. 529: eadem, *Agora*, p. 222, nr. 23; eadem, *Pnyx*, nr. 95 și pl. 93 (aceeași dispunere). În ce ne privește, ne oprim la comentariul V. Grace, M. Savvatiannou-Pétrapoulakou, *op. cit.*, p. 293, în care Πολυκράτης este datat aproape de perioada grupei B a lui Thompson și de începutul marcării lunilor. Pentru o amforă întreagă a acestui eponim, vezi Cr. Mușeteanu, N. Conovici, A. Anastasiu, *loc. cit.*, p. 181—182, nr. 21.

Pentru producătorul Ἐπίγονος, vezi comentariul la D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 99, nr. 342; de asemenea, la noi, catalog nr. 142 (25).

Pentru răspindirea numelor, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 30, nr. 86 și respectiv, p. 36, nr. 42.

- 126(9). Inv. 32377. Albești, 1981, SA, c. 56—49 (martor), —0.65 m (Pl. I/8; III/5).

Ștampilă circulară cu buton : diam. = 25 mm.

Σθενέλαις

Tip Canarache, nr. 778, corectat.

V. Grace, *Eponyms*, p. 123, nr. 144 : eadem, *Tarsus*, I, p. 139, nr. 4 (numele apare singur într-o ștampilă rectangulară). Numele apare de două ori și la *Délos*, p. 528, cu mențiunea „probabil eponim”, iar la p. 530 apare în lista de eponimi, în grupa I.

- 127(10). Inv. 14116. Albești, 1978, SB, c. 8, —0.60 m (Pl. I/9)

Ștampilă circulară : diam. = 30 mm.

ἐπι Σ|υ|λί|νου

floare de rodie

Numele reconstituit ipotetic după V. Grace, *Délos*, p. 530 : eadem, *Eponyms*, p. 123, nr. 146. La Pridik, 1917, p. 17, nr. 364, ἐπι Συλί(νου) Ἀγρωτίου apare într-o ștampilă circulară, cu legenda dispusă în jurul florii de rodie.

Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 30, nr. 91.

- 128(11). Inv. 32381. Albești, 1982, SE, passim (Pl. III/6)

Ștampilă rectangulară. Toartă cu secțiune elipsoidală și miez cafeniu.

ἐπι Τ|ι

μάρζου

Tip Mircev, nr. 114 : M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 10 (25), 1974, p. 48, nr. 58—59. Numele la V. Grace, *Eponyms*, p. 124, nr. 158 : Pridik, 1917, p. 18, nr. 368 (proveniență rhodiană) și p. 115, nr. 330 (proveniență necunoscută). Vezi și M. Lazarov, *Rhodos*, p. 31, nr. 99.

- 129(12). Inv. 31582. Albești, 1979, SB, c. 81.

Ștampilă circulară cu buton ; sigma lunar ; diam. = 25 mm ; (Pl. I/10; III/7)

Τιμοκλείδας

Tip Gerhard Jöhrens, *loc. cit.*, p. 502, nr. 14 și fig. 12.

Numele la V. Grace, *Eponyms*, p. 124, nr. 162 : *T* este citat de V. Grace, *Koroni*, p. 324, nota 12 între numele așa-numitei perioade de tranziție și care au încetat curind după ce lunile au început a fi marcate pe amfore (la Gerhard Jöhrens, cca 240—225 i.e.n.). Vezi, de asemenea, V. Grace, *Délos*, p. 530 ; eadem, *Tarsus*, p. 139, nr. 11, cu comentariu.

- 130(13). Inv. 33639. Albești, 1985, SD, c. 12—22 (în martor), —0.75 m (Pl. III/8)

Ștampilă circulară cu buton ; diam. = 25 mm.

|Φί|λιος

Tip Canarache, nr. 776 (trecut greșit în categoria „diverse”) ; Gerhard Jöhrens, *Samos*, p. 501, nr. 8 și fig. 6.

Numele la V. Grace, *Eponyms*, p. 124, nr. 167 ; eadem, *Koroni*, p. 328, nota 20.

- 131(14). Inv. 14115. Albești 1977, SC, c. 49—50 (în martor) (Pl. I/11 ; III/9)

Ștampilă circulară cu buton ; diam. = 29 mm.

Χαρμολῆς

Numele este cunoscut numai ca eponim. Vezi V. Grace, *Eponyms*, p. 124, nr. 171 ; eadem, *Délos*, p. 530 ; D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 77, nr. 227.

Numele nu apare în lista eponimilor citați de Grace în *Koroni*, p. 328, nota 20.

Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 32, nr. 112.

B. NUME DE PRODUCĂTORI

- 132(15). Inv. Albești, 1981, SA, c. 54—55 (în martor), —0.40 m (Pl. I/12)

Ștampilă circulară ; diam. = 25 mm ; scriere retrogradă.

Ἀξίου

floare de rodie

Vezi comentariu V. Grace, *Eponyms*, p. 126, nr. 132 ; Iu. S. Badalianț, SA, 4, 1976, p. 38, îl plasează în grupa I cronologică (cu eponimii Εὐφρανορίδας, Στένελος, Φίλιπος). La Pridik, 1917, p. 9, nr. 165, 'A. apare într-o ștampilă circulară care conține și numele eponimului Εὐφρανορίδας; exemplar identic la M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Tomis*, p. 57, nr. 50. Pentru nume, vezi și M. Lazarov, *Rhodos*, p. 34, nr. 10 (exemplar apropiat, Mircev, nr. 169).

- 133(16). Inv. 31695. Albești, 1981, SB, c. 134, —0,80 m (Pl. I/13)

Ștampilă circulară; diam. = 25 mm.

Ἰ' Ἀριστοκλῆς

floare de rodie

Ἀριστοκλῆς I : M. T. Lenger, BCH, 81, 1957, p. 164—165, nr. 88, și fig. 2. V. Grace, *Middle Stoa*, p. 10, nota 18, îl datează în al treilea sfert al sec. III î.e.n. M. Lazarov, *Rhodos*, p. 34, nr. 16 ia în considerare numai pe Ἀριστοκλῆς II, din perioada complexului pergamic.

- 134(17). Inv. 33610. Albești, 1982, SB, c. 38 (Pl. IV/1)

Amforă rhodiană aproape întreagă, care păstrează una din torți ștampilată; cea de-a doua toartă, ruptă, a fost reconstituită.

Ἀρτεμί

δωρος

Ἀρταμίδι(ου)

V. Grace, *Agora*, p. 223, N 26, 27 ; eadem, *Pnyx*, p. 142, N 82. Vezi, de asemenea, D. B. Selov, *op. cit.*, p. 90, nr. 293. Pentru arealul vest-pontic, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 35, nr. 21.

- 135(18). Inv. 14118. Albești, 1976, SB, c. 6, —0,70 m (Pl. I/14).

Ștampilă rectangulară, după schema cunoscută. Găsită împreună cu o ștampilă de Heraclea Pontică, cu numele Φιλότιμος și cu ștampila producătorului rhodian Σωτήριλος, vezi mai departe, catalog nr. 158 (42).

Ἰ' Ἀρτεμί

δωρος

Δαλ[ί]ου

- 136(19). Inv. 31686. Albești, 1978, SB, c. 68—58 (în martor), —0,75 m (Pl. I/15).

Ștampilă rectangulară.

Ἰ' Ἐσ[μοφο]ρίου

Ἀρ[χ]εδ[α] (...) frunză

Pridik, 1917, p. 141, nr. 19, A P X E Δ, retrograd, citit Ἀρ[χ]εδ[α] pe o toartă de aspect rhodian.

- 137(20). Inv. 14110. Albești, 1976, SA, c. 15, —0,93 m (Pl. I/16; III/11)

Ștampilă rectangulară ; legenda dispusă retrograd.

[π]αρ[α] Β

οἰσκού

Tip M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Callatis*, nr. 751.

În privința datării numelui, vezi comentarii la V. Grace, *Koroni*, p. 324, și 333, nr. 4, pe o amforă întreagă, ce poartă pe a doua toartă numele eponimului Ἀγρίος eadem. AM, 89, 1974, p. 197. Numele este trecut și între producătorii rhodienii prezenți la Delos, vezi V. Grace, *Délos*, p. 526.

Pentru zona vest-pontică, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 35, nr. 24 (în total 4 exemplare, toate de la Callatis).

- 138(21). Inv. 14111. Albești, 1977, SC, c. 48, — 0,55 m (Pl. I/17; III/12)

Ștampilă rectangulară. Legenda dispusă retrograd.

παρὰ Β

οἰσχοῦ

- 139(22). Inv. 32436. Albești, 1982, SB, c. 2, martor (Pl. III/10)

Ștampilă circulară.

Δαμῆτριος

floare de rodie

După *sigma* de la Δαμῆτριος apare o hastă verticală.

Probabil este un caz de refolosire a unui tipar, care avea scris anterior un alt nume.

Numele Δ. apare înregistrat la Pridik, 1917, p. 24, nr. 555 (în genitiv). Un Δ. este trecut în lista producătorilor rhodieni prezenți la Delos; vezi V. Grace, *Delos*, p. 526.

- 140(23). Inv. 21446. Albești, 1977, SA, c. 1 (Pl. I/18)

Ștampilă rectangulară.

[.....]

Δαμων[ί]χο

Pridik, 1917, p. 25, nr. 575 : p. 136, nr. 92—93 (totdeauna ștampila este dispusă pe două rânduri, într-un singur caz, nr. 93, luna este scrisă pe rândul întâi). Vezi și Z. Sztetyllo, *Études et Travaux*, 8, 1975, p. 163, nr. 13 ; eadem, *Études et Travaux*, 10, 1978, p. 267, nr. 7. Pentru datare, vezi V. Grace, M. Savvatianou Pétrapoulakou, *op. cit.*, sub E 12.

În arealul vest-pontic, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 35, nr. 32; L. Buzoianu, *Pontica*, 13, 1980, p. 136, nr. 20—21.

- 141(24). Inv. 33679. Albești, 1985, *passim* (Pl. I/19)

Ștampilă rectangulară.

Διογέν[ης]

V. Grace, *Delos*, p. 526 și 536, nr. 20 și pl. 22, ștampilă datată în cursul sec. III î.e.n.

- 142(25). Inv. 33656. Albești 1984, SD, c. 99, —0,60 m (Pl. IV/2)

Ștampilă în formă de frunză.

¹Ἀρταμ[τίου]

²Ἐπίγον[ος]

Producătorul E. (cu ștampilă în formă de frunză) se întâlnește cu numele eponimilor Σιμωλῖνος, Θρασύδαμος, Ξερόστρατος, care aparțin mijlocului sec. III î.e.n.; vezi V. Grace, *Agora*, p. 234—235, N 75. La Pnyx, ștampile cu numele E. s-au găsit în context de la mijlocul sec. III î.e.n., la V. Grace, *Pnyx*, p. 142, N 84. Așa se datează ștampilele acestui fabricant la Arsinoe și Argos; vezi J. Bingen, *Ansés d'amphores de Crocodilopolis*, Arisnoe, p. 132, N 3; M. T. Lenger, *BCH*, 79, 1955, p. 488. N. 1. Variante de aceeași formă, Z. Sztetyllo, *Études et Travaux*, 8, 1975, p. 169, nr. 16 și Y. Calvet, *op. cit.*, p. 23, nr. 47.

- 143(26). Inv. 14117. Albești 1976, SA, c. 15, —0,55 m (Pl. I/20)

Ștampilă circulară ; diam. = 30 mm.

Ζήνωνο[ς]

floare de rodie

Ζέων I, contemporan cu grupa B a lui Thompson și cu începutul marcării

lunii pe ștampile. Vezi discuții la V. Grace, *Agora*, p. 235, N 77 ; eadem, *Eponyms*, p. 118—119 și nota 6 ; eadem, *Tarsus*, p. 144, N 63 și, în special, *Koroni*, p. 324, 326 și nota 16 și p. 333—334, vasul nr. 7. Vezi mai nou și Y. Calvet, *op. cit.*, p. 24, nr. 49, cu datare propusă de G. Nachtergaeel pentru 240—230 î.e.n.

- 144(27). Inv. 14134. Albești, 1977, SC (Pl. I/21 ; IV/3)

Ștampilă circulară cu buton; diam. = 25 mm. *Omega* cursiv și *sigma* lunar.

¹Ἡρωῖδα;

Numele apare la Canarache, nr. 715, pe o ștampilă rectangulară de Cos.

- 145(28). Inv. 14146. Albești 1977, SB (Pl. I/25)

Ștampilă rectangulară îngustă.

Θεῦδωρος

Θεσ[μοφορίου]

Θεῦδωρος I.

Exemplarul de la M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Callatis*, nr. 719, recitit (acum inv. 10274), nu este Θ[ε]ῦδ[ι]ζο[ς] | [Θ]εσμοφο[ρίου], ci Θ[ε]ῦδω[ρο]ς | [Θ]εσμοφο[ρίου]

Numele, la Pridik, 1917, p. 27, nr. 650—652 (alte luni). Pentru arealul vest-pontic, M. Lazarov, *Rhodos*, p. 37, nr. 56—57 (considerăm exemplarul Canarache, 635, ca aparținând tot lui Θεῦδωρος I; vezi în acest sens, Canarache, p. 224, fig. 47).

- 146(29). Inv. 14137. Albești, 1976, SA, c. 1, —0,33 m (Pl. I/22)

Ștampilă circulară cu buton; diam. = 25 mm

Ἰερ[οτέλε]υς

Din bogata bibliografie cu privire la numele lui I. notăm V. Grace, *Koroni*, p. 324 cu nota 12 și p. 328, nota 20; V. Grace, M. Savvatiannou Pétrapoulakou, *op. cit.*, p. 292—293, E 2: tot V. Grace, *AM*, 89, 1974, p. 200, unde se ia în considerare pentru acest producător perioada cuprinsă între 269—225 î.e.n. Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 38, nr. 64; L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica* 16, 1983, p. 166, nr. 28; alte exemplare inedite provin de la Tomis (inv. nr. 11335 și 11338). Pentru amfore întregi ale producătorului I. în acest areal, vezi Cr. Mușățeanu, N. Conovici, A. Atanasu, *loc. cit.*, p. 182—183, nr. 32—35.

- 147(30). Inv. 31653. Albești, 1978, SC, c. 58 (Pl. I/23)

Ștampilă rectangulară; *epsilon* și *sigma* lunare.

Κρέων

τος Κα

ρνε[ίου]

Κρέων I: Iu. S. Badalianț, *VDI*, 3, 1980, p. 177.

Cu privire la acest K, vezi discuția la D. B. Selov, *op. cit.*, p. 108, nr. 389. Numele mai apare la Pridik, 1917, p. 29, nr. 697—701; p. 136, nr. 99—102. Z. Sztetyllo, *Etudes et Travaux*, 8, 1975, p. 220, nr. 229—230; 10, 1978, p. 279, nr. 33; eadem, *Nea Paphos*, nr. 182—184, 193 (deși aici se propune o datare mult mai târzie). Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 38, nr. 75.

- 148(31). Inv. 14138. Albești, 1977, SC, c. 48 (Pl. I/24)

Ștampilă rectangulară; *epsilon* și *sigma* lunare.

Κρέων(τ)ος

Πε[δρυ]ει

τυῖου

- 149(32). Inv. 14135. Albești, 1977, SC, c. 61, —0,85 m (Pl. I/26)

Ștampilă rectangulară; *sigma* lunar; numele lunii în cazul nominativ.

Μέντο

ρος Δά

λιος

V. Grace, *Agora*, p. 223, nr. 28 (altă lună), în secțiunea Θ — ΗΓ cu material eolenic timpuriu. Numele apare la Pridik, 1917, p. 30, nr. 735; p. 136, nr. 104; M. Lazarov, *Rhodos*, p. 38, nr. 79.

- 150(33). Inv. 21605. Albești, 1975, SB, c. 78, —0,60 m (Pl. I/27; IV/5)

Ștampilă rectangulară.

Μέντο

ρος Δά

λιος

- 151(34). Inv. 32427. Albești, 1982, SA, c. 45, —0,55 m (Pl. I/28)

Stampilă circulară ; diam. = 25 mm

[Σμ]ινθ[ίου Μέν]ωνος

floare de rodie

Reconstituire ipotetică. Vezi V. Grace, *Agora*, p. 237, N 86. Mai puțin probabilă citirea ἐπὶ Νίκωνος, *ibid.*, p. 233, N 69 sau Ζέωνος (pentru care spațiul este prea mare); cf. V. Grace, *Pnyx*, nr. 74. Producătorul M., datat în sec. III î.e.n., anterior complexului Pergam, mai apare tot la V. Grace, *Tarsus*, nr. 66; V. Grace, M. Savvatianou Pétrapoulakou, *op. cit.*, cf. E 5 (sfârșitul grupei a II-a). Z. Sztetyllo, *loc. cit.*, p. 268, nr. 10 (inscripție cu litere mici și neglijente, unele inversate, dispuse în jurul unei rozete, fără cadru). La M. Mircev, nr. 143, apare un M. într-o stampilă rectangulară și fără menționarea lunii.

- 152(35). Inv. 32384. Albești, 1981, SB, c. 2, —0,45 m (Pl. II/1)

Stampilă circulară ; diam. = 25 mm

Ξενοτίμου

floare de rodie

Vezi comentariul la V. Grace, *Agora*, p. 236, nr. 79; eadem, *Tarsus*, nr. 62; eadem, *Pnyx*, nr. 73. Numele apare și la Pridik, 1917, p. 31, nr. 785—786; M. Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 90.

- 153(36). Inv. 33655. Albești, 1983, SC, c. 59, —0,85 m (Pl. II/2 ; IV/11)

Stampilă circulară ; diam. = 30 mm

Ξε[νοτί]μου

floare de rodie

- 154(37). Inv. 33684. Albești, 1985, SD, c. 12, —0,70 m (Pl. II/3 ; IV/6)

Stampilă rectangulară

Ὀυζ

σίμου

Nume citat de V. Grace, *Délos*, p. 527. De asemenea, înregistrat pe coasta vest-pontică de M. Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 39

- 155(38). Inv. 31581. Albești, 1980, SB, c. 35, —0,60 m (Pl. I/29)

Stampilă rectangulară

Πα[ύ]σxnίx

Παυσxnίxς I

V. Grace, *Agora*, p. 224, nr. 30—35; eadem, *Tarsus*, p. 140, nr. 13; eadem, *Pnyx*, p. 142, nr. 90, pentru care vezi și *Koroni*, p. 324. Vezi discuția și la D. B. Selov, *op. cit.*, p. 116, nr. 444. Y. Calvet, *op. cit.*, p. 31, nr. 79, ia în considerare mijlocul sec. III î.e.n. Pentru arealul vest-pontic, vezi M. Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 96; L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *loc. cit.*, p. 166, nr. 30.

- 156(39). Inv. 34725. Albești, 1987, SE, c. 48, pînă la —0,90 m (locuință) (Pl. I/30)

Stampilă rectangulară.

Παυσxnίx

- 157(40). Inv. 31579. Albești, 1980, SB, c. 35, —0,45 m (Pl. II/4; IV/7)

Stampilă rectangulară

Σίμος

Πάνxμ

ος

Nume cunoscut de V. Grace, *Délos*, p. 527 și p. 536, nr. 21 și căruia i se atribuie o datare, ca și pentru Διογένηxς, în cursul sec. III î.e.n., la o dată nu prea înaltă.

- 158(41). Inv. 31580. Albești, 1980, SB, c. 35, —0,45 m (Pl. II/5 ; IV/8)

Stampilă rectangulară.

Σίμος

Πάνxμ

ος

159(42). Inv. 21865. Albești, 1976, SB, c. 6, —0,70 m (Pl. II/3; IV/4)

Ștampilă circulară ; diam. = 25 mm

Σω[τή]ρι[Χ]ος

floare de rodie

Reconstituire ipotetică. Optăm pentru Σωτήριχος și nu pentru Σωτηρίδας, de exemplu, intrucit deși ar fi fost spațiu suficient, nu apare urma vreunei trăsături orizontale, care să închidă hastele oblice ale unui *delta*.

Numele se datează în sec. III i.e.n., anterior complexului pergamic. Vezi V. Grace, *Tarsus*, p. 136, 140, N 14; de asemenea, D. B. Şelov, *op. cit.*, nr. 463; numele apare și la Pridik, 1917, p. 33, nr. 834—835 (ștampile rectangulare, numele în genitiv) și G. Tonceva, *Izvestija Varna*, 10 (25), 1974, p. 292, nr. 10 (ștampilă circulară cu floare de rodie, numele în genitiv).

160(43). Inv. 33680. Albești, 1985, SD, c. 12 (Pl. II/7; IV/9)

Ștampilă rectangulară.

Χάρης

V. Grace, *Pnyx*, p. 143, nr. 97, cu comentariu ; D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 122, nr. 476 (datat în prima jumătate a sec. III i.e.n.).

C. ȘTAMPILE RHODIENE CU LEGENDA NEÎNTREGITĂ

161(44). Inv. 14112. Albești, 1975, SB, c. 82, —0,80 m (Pl. I/31).

Ștampilă rectangulară.

Βαδρονίου

ΔΙ

După aspect, ștampilă se datează în sec. III i.e.n. Pe rîndul doi al inscripției poate figura un Ἀγεσίλας sau Δίσκος I, ambele nume aparținînd grupei a II-a. În ștampilă noastră, prima literă pare să fie un Δ. Pentru o eventuală întregire cu Δίσκος I, vezi V. Grace, *Agora*, p. 222—223 N 24, 25; eadem, *Tarsus*, p. 132, N.2; p. 139, N5; eadem, *Koroni*, p. 334 (cu eponimul Ξυλόστρατος); eadem, *Pnyx*, p. 143, N 101. Pentru dispunerea numelui, vezi Pridik, 1917, p. 25, nr. 597—600. La M. Lazarov, *Rhodos*, p. 36, nr. 37, apare numai Δίσκος II, din perioada pergamică.

162(45). Inv. 31595. Albești, 1978, SB, c. 58. —0,95 m (Pl. II/9; IV/10)

Ștampilă rectangulară aplicată oblic. În centru, emblema — floare de rodie ; slabe urme de litere pe rîndul doi.

Νύκω[...]

floare de rodie

←

[.....]

163(46). Inv. 14140. Albești, 1976, SB, c. 7, —0,55 m (Pl. II/6)

Ștampilă circulară ; diam. = 25 mm

ἐπὶ Α [.....] Θεσμοφορίου

floare de rodie

După aspect, sec. III i.e.n., anterioară complexului din Pergam.

164(47). Inv. 21809. Albești, fără alte date de săpătură (Pl. II/10)

Git și toartă de amforă ștampilată ; urme de vopsea roșie la baza gitului. Legenda, pe trei rînduri, ilizibilă. Între rîndurile doi și trei — o linie orizontală.

[.....]

[.....]ος

[.....]ς

În general, linia orizontală între rînduri este cunoscută pe ștampilele producătorului Ἀρτεμίδωρος, pentru care vezi mai sus, catalog nr. 133 (17) și 134 (18).

165(48). Inv. 14145. Albești, 1977, SB (Pl. II/11)

Ștampilă circulară; diam. = 25 mm; ștampila este ruptă pe linia diametrului.

[.] ου

floare de rodie

Prezintă caracteristicile morfologice pentru sec. III î.e.n.

INDICE DE NUME

Ἀγέστροτος	— 118 (1)
Αἰνησιδαμος	— 119 (2)
Ἀξιος	— 132 (15)
Ἀριστοκλῆς	— 133 (16)
Ἀρτεμίδωρος	— 134 (17); 135 (18)
Ἀρχεδα (. . .)	— 136 (19)
Βοίσκος	— 137 (20); 138 (21)
Δαήμων	— 120 (3)
Δαμάτριος	— 139 (22)
Δαμόνικος	— 140 (23)
Διογένης	— 141 (24)
Ἐπίγονος	— 142 (25); 125 (8)
Ζήνων	— 143 (26)
Ἡρώιδας	— 144 (27)
Θεόδωρος	— 145 (28)
Ἱεροτέλης	— 146 (29)
Καλλικρατίδας	— 121 (4)
Κρέων	— 147 (30); 148 (31)
Μέντωρ	— 149 (32); 150 (33)
Μένων	— 151 (34)
Νικω (. . .)	— 162 (45)
Ξ ενόστρατος	— 122 (5)
Ξ ενότιμος	— 152 (35); 153 (36)
Ὀνάσιμος	— 154 (37)
Παυσανίας	— 123 (6); 124 (7)
Παυσανίας	— 155 (38); 156 (39)
Πολυκράτης	— 125 (8)
Σάμος	— 157 (40); 158 (41)
Σθενέλας	— 126 (9)
Σιμυλῖνος	— 127 (10)
Σωτήριχος	— 159 (42)
Τίμαρχος	— 128 (11)
Τιμοκλείδας	— 129 (12)
Φίλιμος	— 130 (13)
Χάρης	— 160 (43)
Χαρμοκλῆς	— 131 (14)

INDEXUL LUNILOR MENȚIONATE PE ȘTAMPILE

Ἀρταμίτιος	— 134 (17) ; 142 (25)
Βαδρόμιος	— 161 (44)
Δάλιος	— 125 (8) ; 135 (18) ; 150 (33)
Θεσμοφόριος	— 136 (19) ; 145 (28) ; 163 (46)
Καρνεῖος	— 147 (30)
Πάναμος	— 157 (40) ; 158 (41)
Πάναμος Δεύτερος	— 124 (7)
Πεδαγεῖτνος	— 148 (31)
Σμίνθιος	— 151 (34)

IMPORTATION D'AMPHORES A ALBEȘTI (DEP. DE
CONSTANTZA) : RHODES

Résumé

Adrian Rădulescu, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu

Placée dans le cadre des préoccupations concernant l'importation d'amphores faite par la ville gréco-indigène d'Albești, la récente étude discute la situation des articles produits à Rhodes, cité dont l'activité économique fait depuis quelques années l'objet d'analyses très rigoureuses.

On présente 48 pièces rhodiennes découvertes à Albești ; en tant que type morphologique, toutes ont des anses à courbure douce, ce qui leur confère le trait d'un groupe distinct par rapport à l'aspect, communément reconnu, angulaire des anses de Rhodes, lequel commence vers la fin du III s. av. n. é. et obtient son caractère définitif aux II — I s. av. n. é.

Les pièces sont analysées au point de vue chronologique, en tenant compte des connexions de noms, des datations réciproques, du contexte archéologique, des rapprochements stylistiques.

Est mis en évidence le caractère de lot homogène du groupe ; aucun des exemplaires ne paraît être antérieur au second quart du III s. av. n. é. de même que nul n'appartient au complexe pergamique.

Rapportée à la date de 240 av. n. é. — l'année de l'apparition du mois sur les estampilles rhodiennes — a été appréciée une catégorie assez nombreuse comme étant antérieure à cette date, d'autres exemplaires appartiennent à une soi-disant „période de transition“ et, enfin, un nombre appréciable sont postérieures à l'an 240 av. n. é.

Au point de vue de leur apparition, les importations rhodiennes se placent derrière ceux en provenance d'Héraclée Pontique et de Thasos. On avance l'opinion concernant une éventuelle pénétration des marchandises rhodiennes dans l'aire du Pont-Gauche durant la troisième décennie du III s. av. n. é.

Concernant le site gréco-indigène d'Albești, sont à distinguer deux directions complémentaires de diffusion des produits : une direction callatienne, à l'est, et une autre du sud, venant d'Odessos, Bizone et Messembria.

L'absence des timbres rhodiens de la fin du III s.av.n.è. et des premières décennies du II s.av.n.è. n'est pas sans signification. La situation pourrait avoir des causes d'ordre général — par exemple, la présence massive à Albești d'autres catégories d'amphores (Sinope) et l'orientation du commerce rhodien vers les régions du nord de la Mer Noire —, ou locales, qu'on peut expliquer par „la préférence“ ou „la spécialisation“ des habitants pour certaines marchandises.

Etant donné le caractère homogène du lot étudié, nous pouvons lui attribuer la qualité de „complexe“ et discuter, sur cette base, la contribution apportée à la vision d'ensemble concernant la production et la diffusion des amphores de Rhodes.

PRESCURTĂRI FOLOSITE

- V. Grace, *Agora*, — V. Grace, *Stamped Amphora Handles Found in 1931—1932*, Hesperia, III, 1934, N 3
- V. Grace, *Amphoras* — V. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine Trade*, Princeton, 1961
- V. Grace, *Délos* — V. Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, BCH, 76, 1952
- V. Grace, *Eponyms* — V. Grace, *The Eponyms Named on Rhodian Amphora Stamps*, Hesperia 22, 1952, N 2
- V. Grace, *Koroni* — V. Grace, *Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula*, Hesperia, 32, 1963, N 3
- V. Grace, *Middle Stoa* — V. Grace, *The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps* Hesperia, 54, 1985
- V. Grace, *Pnyx*, — V. Grace, *Stamped Wine Jar Fragments*, Hesperia, Suppl. 10, 1956
- V. Grace, *Tarsus* — V. Grace, *The Stamped Amphora Handles. Excavations at Gözlu Kule, Tarsus I*, Princeton, 1950
- V. Grace, M. Savvatianou Pétrapoulakou, *Delos*, 27 — V. Grace, M. Savvatianou Pétrapoulagou, *Les timbres amphoriques grecs — Exploration archéologique de Delos*, 27, Paris, 1970
- Gerhardt Jöhrens, Samos — Gerhardt Jöhrens, *Zur Herkunft der Amphorenstempel aus dem Heraion von Samos*, BCH, Suppl. 13, 1896
- M. Lazarov, *Rhodos* — M. Lazarov, *Tirgovskite vrizki na Rodos sis zapadnopontiiskite gradove prez elinisticeskata epoha*, Izvestija Varna 13 (28), 1977
- D. B. Šelov, *Tanais* — D. B. Šelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III-I vekov do n.e.*, Moskva, 1975